

قواعد فقه جزایی (۱)

www.ketab.ir

تألیف:

علی علی آبادی

دانشیار گروه آموزشی حقوق دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران شمال

سرشناسه	علی آبادی ، علی، ۱۳۲۲-
عنوان و نام پدیدآور	قواعد فقه جزایی (۱)/تالیف علی علی آبادی.
مشخصات نشر	تهران : دانشگاه آزاد اسلامی (تهران شمال) ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	ث، ۲۹۲ص.
شابک	۱۲۵۰۰۰ ریال ۳-۱۸۲۲-۱۰-۹۶۳-۹۷۸.
وضعیت فهرست نویسی	فبپا :
یادداشت	کتابنامه:ص. (۲۸۱)-۲۹۲.
یادداشت	:نمایه.
موضوع	فقه - قواعد
موضوع	حقوق جزا (فقه)
شناسه افزوده	دانشگاه آزاد اسلامی . واحد تهران شمال
رده بندی کنگره	۱۳۹۱ :ع ۸/۵/۱۶۹ BP
رده بندی دیویی	۲۹۱/۳۲۳:
شماره کتابشناسی ملی	۲۹۲۷۹۲۷:

نام کتاب: قواعد فقه جزایی (۱)

تالیف: دکتر علی علی آبادی

ناشر: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

شماره شابک: ۳-۱۸۲۲-۱۰-۹۶۳-۹۷۸

قیمت: ۱۲۵۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است

فهرست اختصاری مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
بیست و یک	مقدمه
۱	قاعده اضطرار
۱۹	قاعده اعتداء
۴۹	قاعده اکراه
۷۵	قاعده تحذیر
۹۵	قاعده توبه
۱۵۳	قاعده جب
۱۸۳	قاعده حرمت اعانت بر اثم
۲۱۱	قاعده درأ
۲۲۷	قاعده وزر
۲۴۹	آیات مورد استناد
۲۶۷	فهرست آیات
۲۷۳	فهرست مقررات مورد استناد
۲۷۹	فهرست منابع

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
بیست و یک	مقدمه
۱	قاعده اضطرار
۳	قاعده اضطرار (الضرورات تبیح المحظورات)
۳	اضطرار در لغت
۴	اضطرار در اصطلاح
۵	تاریخچه
۷	مبانی مشروعیت قاعده اضطرار
۷	اضطرار در قرآن
۹	اضطرار در سنت
۱۱	دلالت عقل بر مشروعیت قاعده اضطرار
۱۱	بنای عقلا و سیره مسلمین
۱۲	اجماع و قاعده اضطرار
۱۲	گستره اضطرار
۱۴	شرایط ترخیص مضطر
۱۴	۱. امتنانی بودن قاعده
۱۴	۲. رعایت ترتیب در ارتکاب حرام

۱۵	۳. حدوث اضطرار ارادی نباشد
۱۵	۴. عدم تجاوز از حد رافعیت قاعده
۱۶	نمونه‌هایی از مصادیق قاعده اضطرار
۱۶	۱. خوردن و آشامیدن
۱۶	۲. کشتن دیوانگان، کودکان و زنان دشمن در وضعیت خاص جنگی
۱۷	۳. سرقت در حال اضطرار
۱۹	قاعده اعتداء
۲۱	قاعده اعتداء (دفاع مشروع)
۲۱	مفهوم قاعده
۲۲	ادله اعتبار قاعده
۲۲	قرآن
۲۵	سنت
۲۷	دلالت اجماع بر مشروعیت دفاع مشروع
۲۸	دلالت عقل بر مشروعیت دفاع مشروع
۲۸	دلالت سیره مسلمین و بنای عقلا بر مشروعیت دفاع
۲۸	انواع دفاع
۳۱	شرایط حمله و دفاع مشروع
۳۱	شرایط حمله موجد دفاع
۳۲	۱. نامشروع بودن حمله
۳۲	۲. حال بودن خطر تجاوز
۳۳	۳. قطعیت حمله
۳۴	شرایط دفاع مشروع

۳۵	۱. دفاع مناسب دفع یا رفع حمله باشد (با خطر تجاوز مناسب باشد)
	۲. ضروری بودن دفاع (عمل ارتكابی تنها راه نجات باشد و بیش از حد لازم نباشد)
۳۸	
۳۹	۳. تجاوز متجاوز نباید معلول مدافع باشد
۴۰	جایگاه دفاع در ثبوت و اثبات
۴۱	مبانی دفاع مشروع
۴۱	موضوع دفاع مشروع
۴۲	۱. نفس
۴۳	۲. عرض
۴۳	۳. ناموس
۴۳	۳. مال
۴۳	هجوم به غیر
۴۴	دفاع حق است یا تکلیف
۴۵	دفاع مشروع در قانون ایران
۴۹	قاعده اکراه
۵۱	قاعده اکراه (بخش اکراه بر محرمات)
۵۱	اکراه در لغت
۵۲	اکراه در اصطلاح
۵۳	مستندات قاعده اکراه
۵۳	مبانی قرآنی اکراه
۵۵	نگاهی بر دلالت سنت بر مشروعیت قاعده اکراه
۵۸	مشروعیت قاعده اکراه در استناد به اجماع

- ۵۸ دلالت عقل بر قاعده اکراه
- ۵۹ عوامل تشکیل دهنده اکراه
- ۵۹ ۱. امتنانی بودن قاعده اکراه
- ۶۰ نتیجه عنصر امتنانی در فقه و قانون
- ۶۱ ۲. وجود انسانی تهدیدگر
- ۶۲ ۳. برتری عمل ارتكابی
- ۶۲ ۴. پیدایش ظن اجرای تهدید
- ۶۲ ۵. انحصاری بودن دفاع در تخلیص
- ۶۳ اقسام اکراه
- ۶۳ ۱. اکراه در معاملات و اکراه در محرمات
- ۶۵ ۲. اکراه ملجی و اکراه غیرملجی
- ۶۶ ۳. اکراه نفسی و اکراه غیرنفسی
- ۶۶ ۴. اکراه معنوی و اکراه مادی
- ۶۷ تفاوت اکراه و اجبار
- ۶۹ اشتراک و افتراق دو قاعده اکراه و اضطرار
- ۷۰ گستره یا کاربرد اکراه
- ۷۳ تفاوت قواعد اضطرار، اکراه و اعتداء
- ۷۵ قاعده تحذیر
- ۷۷ قاعده تحذیر (انذار)
- ۷۷ نمونه‌هایی از اعمال قاعده
- ۷۹ ادله مشروعیت قاعده
- ۷۹ مستند مشروعیت قاعده در کتاب

۸۱	نکته اول
۸۲	نکته دوم
۸۳	مستند مشروعیت قاعده در سنت
۸۴	مستند مشروعیت قاعده در بنای عقلا
۸۵	شرایط احوال
۸۵	۱. عرفی بودن ایجاد خطر
۸۵	۲. مناسبت محل خطر
۸۵	۳. روشنی و تداول احوال
۸۶	۴. زمان مناسب احوال
۸۶	۵. تناسب احوال با خطر و محیط
۸۷	۶. عدم دخالت عمدی هشداردهنده
۸۷	تشابهات فقهی - حقوقی قاعده
۹۲	جهان شمولی قاعده
۹۵	قاعده توبه
	قاعده توبه (الاسلام يجب ما قبله و التوبة تجب ما قبلها من الكفر و
۹۷	المعاصي و الذنوب)
۹۷	توبه در لغت
۹۹	توبه در اصطلاح
۱۰۲	توبه و شرایط قبولی و کمال آن
۱۰۳	ادله اعتبار توبه
۱۰۴	توبه در قرآن
۱۰۶	توبه در سنت

- ۱۰۷ توبه در سیره مسلمین
- ۱۰۷ توبه و اجماع
- ۱۰۷ توبه و بنای عقلا
- ۱۰۸ دلالت عقلی مشروعیت و وجوب توبه
- ۱۰۸ دفع ضرر محتمل
- ۱۰۹ شکر منعم
- ۱۰۹ کسب مصالح و دفع مفسد
- ۱۱۰ تعالی جویی
- ۱۱۲ کنکاشی در تنقیح ماهیت توبه
- ۱۱۲ مبنای وجوب توبه
- ۱۱۳ اجزای توبه
- ۱۱۳ جایگاه لفظ در توبه
- ۱۱۴ تبعیض در توبه
- ۱۱۶ تأثیر توبه کبائر نسبت به صغائر
- ۱۱۶ تکرار توبه
- ۱۱۷ فوریت وجوب توبه
- ۱۱۸ ماهیت رفع عقاب در اثر توبه
- ۱۱۹ اثر زمانی توبه
- ۱۲۰ فراگیری توبه
- ۱۲۱ تغییرپذیری توبه
- ۱۲۱ دسته‌بندی گناهان
- ۱۲۳ مراتب توبه
- ۱۲۴ مراتب توبه‌کنندگان

۱۲۵	اقسام گناهان
۱۲۸	شرط نبودن امکان تائب
۱۲۹	عمومیت پذیرش توبه
۱۳۲	زمان پذیرش توبه
۱۳۳	هدف توبه
۱۳۳	مستندات قرآنی سقوط مجازات به علت توبه
۱۳۶	مستندات روایی سقوط مجازات به علت توبه
۱۳۸	چگونگی انجام توبه
۱۳۸	اثر زمان توبه در سقوط مجازات
۱۴۲	اثر توبه پس از اثبات جرم
۱۴۲	اثر توبه بعد از اثبات جرم به اقرار
۱۴۳	اثر توبه بعد از اثبات جرم با بینه
۱۴۴	توبه بستر شمول عفو
۱۴۷	سقوط مجازات تکمیلی
۱۴۸	کاربرد توبه در حقوق جزای اسلامی
۱۴۹	نظریه فقهای شورای نگهبان در مورد تبصره ۴ ماده ۱۹۸ قانون مجازات اسلامی، شماره ۴۴۸-۴/۲۶-۱۳۷۲
۱۵۰	رای وحدت رویه شماره ۵۳۰ - ۱۳۶۸/۱۲/۱ هیأت عمومی دیوان عالی کشور
۱۵۳	قاعده جب
۱۵۵	قاعده جب (اصل قانونی بودن جرم و مجازات، عطف به ماسبق نشدن قوانین جزایی و حاکمیت تفسیر مضیق بر مقررات کیفری)

۱۵۵	تاریخچه
۱۵۷	عوامل مانع اجرای اصول و قواعد مترقی شرعی
۱۵۸	عامل رسمی مانع اجرای مقررات مترقی شرعی
۱۵۹	عامل غیررسمی مانع اجرای مقررات مترقی شرعی
۱۶۰	عامل داخلی مانع اجرای مقررات مترقی شرعی
۱۶۰	کلیاتی از قاعده جب
۱۶۲	جرم چیست؟
۱۶۲	جرم در لغت
۱۶۳	قاعده عطف به ماسبق نشدن و حاکمیت تفسیر مضیق بر قوانین جزایی
۱۶۳	ضابطه اول
۱۶۳	ضابطه دوم
۱۶۴	ادله اعتبار قاعده جب
۱۶۴	ادله اعتبار قاعده جب در قرآن
۱۷۱	ادله اعتبار قاعده جب در سنت
۱۷۲	اعتبار قاعده جب به استناد اجماع و سیره مسلمان
۱۷۴	اعتبار قاعده جب به استناد عقل
۱۷۴	اعتبار قاعده جب به استناد بنای عقلا
۱۷۵	شرایط اعمال قاعده
۱۷۷	مفهوم قاعده
۱۷۹	طرح یک سؤال و پاسخ آن
۱۸۱	وجوهی از اشتراک و افتراق دو قاعده جب و توبه
۱۸۱	مشترکات
۱۸۲	ممیزات

۱۸۳	قاعده حرمت اعانت بر اثم
۱۸۵	قاعده حرمت اعانت بر اثم (یا قاعده معین و معان)
۱۸۵	مباشرت
۱۸۵	غیرمباشرتی
۱۸۷	سؤالی پیرامون موضوع نگارش
۱۸۸	تعریف قاعده
۱۸۹	ادله اعتبار قاعده
۱۹۰	ادله مشروعیت قاعده در قرآن
۱۹۱	ادله مشروعیت قاعده در سنت
۱۹۳	مشروعیت قاعده به استناد سیره مسلمین
۱۹۳	مشروعیت قاعده به استناد عقل
۱۹۴	مشروعیت قاعده به استناد بنای عقلا
۱۹۴	مشروعیت قاعده به استناد اجماع
۱۹۴	وجود عناصر سه‌گانه جرم در قاعده حرمت اعانت بر اثم
۱۹۵	۱. عنصر قانونی
۱۹۵	۲. عنصر روانی
۱۹۷	۳. عنصر مادی
۱۹۸	شرایط لازم برای وقوع معاونت
۱۹۸	۱. وقوع جرم
۱۹۸	۲. فعل مثبت معین
۱۹۹	۳. رابطه سببیت بین اعانت بر اثم و اثم
۲۰۰	ماهیت اعانت بر اثم (معاونت)
۲۰۳	معاونت در جرم غیر عمدی

- ۲۰۵ مروری مجمل بر وجوه اشتراک و افتراق معاونت و تسبیب
- ۲۰۵ ۱. وجوه اشتراک
- ۲۰۵ ۲. وجوه افتراق
- ۲۰۶ ماهیت جرم معاونت
- ۲۰۸ موضوعیت تعدد معین و معان
- ۲۱۱ قاعده درأ
- ۲۱۳ قاعده درأ (مصدیقی برای عنصر معنوی جرم)
- ۲۱۳ مفهوم قاعده
- ۲۱۷ کاربرد قاعده
- ۲۱۸ شبهه چه کسی ملاک است؟
- ۲۱۹ ادله اعتبار قاعده
- ۲۱۹ قاعده درأ در قرآن
- ۲۲۰ قاعده درأ در سنت
- ۲۲۱ مشروعیت قاعده به استناد سیره مسلمین
- ۲۲۱ مشروعیت قاعده به استناد عقل
- ۲۲۲ مشروعیت قاعده در بنای عقلا
- ۲۲۳ تنقیح قاعده
- ۲۲۷ قاعده وزر
- ۲۲۹ قاعده وزر (اصل قانونی جرم و مجازات)
- ۲۲۹ سابقه اصل شخصی بودن جرم و مجازات
- ۲۳۴ ادله اعتبار قاعده وزر یا اصل شخصی بودن مجازات‌ها در حقوق اسلامی

۲۳۵	مبانی قرآنی قاعده
۲۳۸	نکته اول
۲۳۹	نکته دوم
۲۴۱	مستندات حدیثی قاعده
۲۴۲	مشروعیت قاعده به استناد اجماع
۲۴۲	مشروعیت قاعده به استناد عقل و بنای عقلا
۲۴۳	کاربرد قاعده در حقوق ایران
۲۴۴	مصادیقی از کاربرد قاعده و زر
۲۴۹	آیات مورد استناد
۲۶۷	فهرست آیات
۲۷۳	فهرست مقررات مورد استناد
۲۷۹	فهرست منابع

علائم اختصاری

آیین دادرسی کیفری

آ.د.ک

قانون اساسی

ق.ا

قانون مجازات اسلامی

ق.م.ا

قانون مجازات عمومی

ق.م.ع

قانون مدنی

ق.م

میلادی

م

هجری شمسی

ه.ش

هجری قمری

ه.ق

مقدمه

به نام خداوند جان و خرد
کزین برتر اندیشه بر نگذرد
حکیمانه و پندآموزانه

ن والقلم و ما یسطرون^۱

آرزو دارم خدا را شکری درخور کنم، چون چنان شکری فراتر از توان من است. امید نایل آمدن به آن امکان، توان و انجام را نیز از خود او دارم. خدا را شکر می‌کنم که ضمن نعمات لاتحد و لاتحصیی که به من عطا فرمود نوشتن را نیز کرامت فرمود؛ هر چند که این نعمت را نیز نتوانستم آن طور که باید پاس بدارم.

پس از مدت‌ها، سرانجام قلم بر تردید فائق آمد و تصمیم به نوشتن مطالبی با مضمون کتاب قطعی شد، با این امید که اگر بار خطایی رود خداوند خطاپوش است و چون اطلاق خاص او است و بنده را حد بندگی شاید.

چند سالی تدریس برخی از احکام کلی فقه، زیر عنوان درس قواعد فقه^۲ دانشجویان حقوق و تصمیم به تهیه جزوهای درسی، با رعایت نکات ذیل، کار را به نگارش اجمالی چند قاعده از فقه جزایی کشید:

۱. چون عوامل بازدارنده‌ای مثل کمبود امکانات، محیط نامناسب، اشتغال زیاد و ... مانع آن شد که باید می‌شد و فرصت بازنگری نیز فراهم نیامد، با پوزش

۱. قرآن کریم، قلم/۱.

- از عزیزانی که در مسیر مطالعه این نوشتار قرار می‌گیرند در جهت اعلام کاستی‌های موجود و ارشاد در راستای غنای بیشتر استمداد می‌طلبیم؛
۲. در نظر بود قواعد فقه جزایی نسبتاً کاملی تنظیم و تقدیم شود، خیلی زود عدم‌امکان آن معلوم و از همین رو فعلاً به تنظیم تنها ۹ قاعده - آن هم نه به شکل کامل - بسنده شد؛
۳. چون "قواعد فقه ۱" در سیستم آموزشی کشور پیش‌نیاز "قواعد فقه ۲" است از طرح مقدماتی که معمولاً برای ورود به هر علمی لازم است خودداری شد تا تکرار ناخواسته‌ای صورت نپذیرد؛
۴. در همین مطالعه اندک نیز به این اعتقاد رسیده‌ام که بزرگان دانش فقه، نقطه ثقل توجه خود را بیشتر در جهت تبیین و اعمال، حسب اختلاف ۶، ۷ یا ۸ عنوان جرمی که مجازات معین و ثابت دارد و توسط شارع مقدس به دلایلی تعیین تکلیف نهایی شده است تمرکز کرده‌اند و به قواعد حاکم بر دیگر عناوین که کل موضوع سیاست کیفری اسلام را تشکیل می‌دهد و در شمول "ما یراه الحاکم" قرار دارد عنایت کافی مبذول نداشته‌اند.
- از همین رو، برای تنظیم سیاست کلی حقوق جزای اسلامی اهتمام درخوری نفرموده‌اند و مقررات ویژه حقوق کیفری اسلام که سه اصول مهم حاکم بر مقررات کیفری جاری در مکاتب حقوقی برجسته جهان متمدن را در خود جای داده، در ابهام مانده و در نتیجه مواردی مثل اصل قانونی بودن جرم و مجازات، اصل شخصی بودن مجازات، قاعده عطف به ماسبق نشدن قوانین، لزوم ابلاغ قبلی قوانین، توجه به عناصر جرم، به ویژه عنصر معنوی (یا روانی) آن، قاعده تفسیر مضیق قوانین جزایی، ضوابط مسؤولیت کیفری، کاربرد متفاوت "اقرار عقلا علی انفسهم جایز" در امور کیفری و مدنی و ... مطرح نشده یا به درستی تدوین و کاربردی نشده است؛

۵. عدم اهتمام فقها در تدوین کامل سیاست کیفری اسلام، به ویژه بخش تطویرپذیر آن، که استعداد کامل اعمال مدیریتی مانند دیگر مکاتب را دارد، موجب شده است تا افراد خودی بدون توجه به حقیقت احکام و سیره اجرایی معصومین (علیهم السلام) ضیق صدر خود را به عنوان قوانین جزایی اسلام اعمال و به تصور خود دین خدا را اجرا کنند ولی با رفتار خشن، ناشایست و ... و افراد مسلمان‌نما یا جاهل با اعمال خود بشریت را خجل کنند.

امید است که با تدوین و اعمال مقررات کامل جزایی اسلام، به عنوان یکی از مترقی‌ترین سیستم‌های موجود، و عرضه آن به بشریت، دین از آفت ننگین مسلمان‌نمایان نجات یابد.

در خاتمه از همه عزیزانی که در به سامان رسانیدن این اثر، به نحوی مؤثر بوده‌اند صمیمانه سپاسگزارم و به امید شمول الطاف خداوندی برای اصلاح قواعد موجود و نگارش سایر قواعد در چاپ‌های بعدی لحظه‌شماری می‌کنم.

علی علی‌آبادی

دانشیار گروه آموزشی حقوق

دانشگاه آزاد اسلامی - واحد تهران شمال